

NEDIM ZAHIROVIĆ

*Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa
Leipzig, SR Njemačka*

Izvorni znanstveni članak

UDK: 94(560)Halil-beg Memibegović

355 Halil-beg Memibegović

94(497.6)"15/16"

94(497.5)"15/16"

Tragom jedne karijere: Halil-beg (Halil-paša) Memibegović od Like preko Jegra do Banje Luke

U središtu rada stoji karijera Halil-paše Memibegovića, osmanskog zvaničnika s kraja 16. i tijekom prva dva desetljeća 17. stoljeća. U prvom dijelu rada autor prikazuje Halil-pašinu karijeru do njegove smrti u Jegru, u Mađarskoj, 1623. godine. U drugom dijelu autor obrazlaže svoje mišljenje da Halil-pašino turbe i nekada postojeću Halil-pašinu džamiju u Banjoj Luci treba pripisati upravo ovome Halil-paši Memibegoviću.

Ključne riječi: Halil-paša Memibegović, karijere osmanskih zvaničnika, Lika, Banja Luka, Halil-pašino turbe

Vjerojatno ne postoji na cijelom osmanskome serhatu u Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji niti jedan osmanski dostojanstvenik čija je karijera u radovima povjesničara tako krivo predstavljena kao što je slučaj s Halil-begom Memibegovićem. Držeći Halil-bega Memibegovića istovjetnim s Halil-begom Alagićem iz Vrane, povjesničari su ga opisivali kao ratobornu osobu koja je stalno bila upletena u sukobe na osmansko-habsburškom, odnosno osmansko-mletačkom pograničju tijekom prve polovice 17. stoljeća. Osim toga, Halil-beg Memibegović imao je i nesreću da mu povjesničari odriču i ono vrijedno što je iza sebe ostavio. Na njegovom primjeru može se najbolje vidjeti kolika je potreba sastavljanja novog biografskog leksikona osmanskih dostojanstvenika po uzoru na onaj Safvet-bega Bašagića koji je 1931. godine izdala Matica hrvatska.¹ Bašagićev biografski leksikon, iako sadrži poprilično krivih podataka, poslužio je svojoj svrsi i vrijeme je sazrelo da se, sukladno novim saznanjima, sačine biografske skice osmanskih dostojanstvenika i drugih uglednika koji su živjeli i djelovali na osmanskome serhatu u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji jer su one od iznimne važnosti, ne samo za

1 Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Zagreb, 1931. Leksikon je ponovno tiskan 1994. godine (Birotisak, Zagreb, Biblioteka Viribus unitis, Knjiga 2). Predgovor izdanju iz 1931. godine napisao je Filip Lukas, a predgovor pretisku iz 1994. godine Nenad Moaćanin. Ja u ovom radu citiram pretisak iz 1994. godine.

osmanistička istraživanja, nego i za rad povjesničara pa i za istraživače drugih profila. Halil-bega Memibegovića spomenuo sam tek uzgredno u nekoliko navrata,² ali da bi smo razumjeli i djelimoce razriješili kontroverzice, koje se vežu za njegov život i karijeru, smatram da mu je potrebno posvetiti poseban rad.

Rodonačelnik obitelji Memibegović bio je poznati krajišnik Memi-beg koji je poginuo u bici pod Siskom 22. lipnja 1593. godine u svojstvu zvorničkog sandžakbega. Biografija Memi-bega, kao i biografije njegovih sinova Halila i Ibrahima, bila je krivo predstavljena u bosanskoj i hrvatskoj historiografiji, a glavni razlog tome krije se u činjenici da su od Memi-bega napravljene dvije osobe, sâm Memi-beg i njegov tobožnji sin Mehmed, iako se tu radi o jednoj te istoj osobi budući da je Memi hipokoristični oblik imena Mehmed.³ Memi-begova karijera nije još uvijek do kraja istražena, naročito njen rani period.⁴ Za njegovo ime veže se osnivanje sandžaka Lika/Krka 1580. godine i on je, najvjerojatnije, imenovan njegovim prvim predstojnikom. Memi-beg će zbog mletačkih žalbi u listopadu 1582. godine biti smijenjen s dužnosti sandžakbega Like i tada će na njegovo mjesto doći Idris-beg.⁵ Tijekom 1583. godine Memi-beg je preuzeo upravu nad sandžakom Krupa, upravno-teritorijalnom jedinicom koja je očigledno imala privremeni karakter.⁶ Zasada ne mogu kazati do kada je ostao na tome mjestu. U svakom slučaju, 1588. godine otišao je u Ugarsku gdje je postao sandžakbegom Ostrogon (mađ. Esztergom, njem. Gran).⁷ Isto tako zasada mi je nepoznato kada

2 Geografsko-statistički opis Bosanskog pašaluka iz treće decenije 17. vijeka, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 54 (2005), 197; A Memibégovicsok Magyarországon, Szlavóniában és Horvátországbán a 17. század első felében, u: *Korall* 48 (2012), 127; Die Familie Memibegović in Ungarn, Slawonien und Kroatien in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, u: Norbert Spannenbeger, Szabolcs Varga (ur.), *Ein Raum im Wandel: Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Stuttgart, 2014, 83-84; O značaju uporednog korištenja osmanskih i neosmanskih (kršćanskih) izvora u proučavanju područja Vojne krajine, u: Robert Skenderović, Stanko Andrić (ur.), *Franz Vaniček i vojnokrajiška historiografija*, Slavonski Brod, 2017, 98-100.

3 Zahirović, *Familie*, 78-79.

4 U jednom radu iz 1999. godine Nenad Moaćanin pretpostavlja da je Memi-beg 1564. godine bio kapetan rijeke Drave sa sjedištem u Osijeku, međutim, u jednom nedavno objavljenom radu koji se bavi Osijekom u doba osmanske vlasti takvu mogućnost ne navodi, v. Some Observations on the "kapudans" in the Ottoman North-western Frontier Area 16-18 c, u: Markus Köhbach, Claudia Römer, Gisela Procházka-Eisl (ur.), *Acta viennensia ottomanica. Akten des 13. CIEPO-Symposiums, vom 21. bis 25. September 1998 in Wien*, Wien, 1999, 242; Osmanski Osijek: novi pristup, *Radovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Razred za društvene znanosti, 525 (2016), 87, bilj. 16.

5 Maria Pia Pedani, *I "Documenti Turchi" dell'Archivio di Stato di Venezia, inventario della miscellanea*, sv. 1, Roma, 1994, 229.

6 U svojstvu bega Krupe, Bužima, Zrina, Jezerskog i Ostrožca Memi-beg se žalio Visokoj Porti zbog nedovoljnih prihoda pa je odlukom od 10. Siječnja 1584. godine njegovoj žalbi udovoljeno, v. Başbakanlık Osmanlı Arşivi İstanbul (BOA), Ruznamçe Defteri 82, fol. 623. Iz sadržaja bilješke proizilazi da je sandžak Krupa trebao postojati do osvojenja Bihaća. Također v. Elma Korić, *Životni put prvog beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530-1590)*, Sarajevo, 2015, 141-142.

7 "Oßman Beg zu Gran, hat dise tag Hatvan bekommen und an sein statt gehen Gran kompt Memischach, zuvor Sangiak zu Lyka, und der gern Beglerbegh in Boßna gewest were, ain unruhiger böser Mann und grasser vheind der Christen.", Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und

je Memi-beg opozvan iz Ostrogonia i preuzeo dužnost zborničkog sandžakbega, ali je moguće da je to bilo nedugo poslije smrti njegovog mentora, budimskog beglerbega Ferhad-paše Sokolovića, koji je ubijen u Budimu početkom rujna 1590. godine. Memi-beg je bio jedan od prvih Ferhad-pašinih suradnika i igrao je značajnu ulogu u vršenju blokade Bihaća naseljavajući Vlahe na teritorij oko Bihaća, koji je osvajao Ferhad-paša.⁸ Bio je oženjen iz čuvene obitelji Sokolović što govori da je i on morao pripadati obitelji koja bila ugledna te posjedavala moć i utjecaj, odnosno pripadala osmanskoj političkoj eliti.⁹ Međutim, pitanje tko je bio Memi-begov otac još uvijek je nerasvijetljeno.

Memi Beg je imao tri sina: Ibrahima, Aliju i Halila. Sva trojica tijekom svojih karijera došli su do položaja upravnika provincije (beglerbeg). Memi-begov sin Ibrahim, koji je zbog svoje sklonosti vinu dobio nadimak *sarhoş* (pijanac), doživio je duboku starost. On je i 1663. godine bio živ jer se njegovo ime spominje u spisku osmanskih dostojanstvenika koji bili u štabu osmanskih trupa koje su u to vrijeme boravile u Beogradu.¹⁰ I Ibrahimova biografija bila je krivo predstavljena u historiografskoj literaturi, ali to se nije u značajnijoj mjeri odrazilo na potonje radove u kojima se on spominje. Najmanje se zna o karijeri trećeg Memi-begovog sina Ali-bega, odnosno Ali-paše Memibegovića, i ona tek treba biti istražena. Seid M. Traljić pokušao je razjasniti genealogiju obitelji Memibegović, ali je u slučaju Halil-bega Memibegovića sebi stvorio dodatni problem. Polazeći od toga da je Ali-aga iz Vrane, otac Halil-bega Alagića, istovjetan s trećim Memi-begovim sinom Ali-pašom, Traljić je ustvrdio da je Halil-beg Memibegović zapravo Memi-begov unuk a ne sin.¹¹ Međutim, Halil-beg Memibegović i Halil-beg Alagić dvije su različite osobe, isto kao što i Ali-aga Vranski, otac Halil-bega Alagića, nije identičan s Ali-pašom Memibegovićem.¹²

Ne zna se pouzdano kada je rođen Halil-beg Memibegović, ali ako imamo u vidu da je početkom 17. stoljeća postao ličkim sandžakbegom, onda je morao imati najmanje 20-25 godina, ako ne i više, da bi bio imenovan na tu dužnost. Kao i u slučaju Memi-bega, isto tako kod njegovog sina Halila nije moguće sasvim pouzdano kazati koju je dužnost obnašao na početku karijere, ali se može kazati da su navodi Traljca, a zatim i

Staatsarchiv Wien (HHStA), Türkei I 67, fol. 43r, izvještaj stalnog habsburškog predstavnika pri Visokoj Porti Bartholomäusa Pezzena caru Rudolfu II. od 24.09.1588. godine.

8 Izvori potvrđuju da je Memi-beg uživao veliki ugled među Vlasima, v. Radoslav Lopašić (ur.), *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. I, Zagreb, 1884, 133.

9 Memi-begova majka bila je sestra Lala Mehmed-paše Sokolovića koji je skoro dvije godine (1604-1606) vršio dužnost velikog vezira Osmanskog Carstva.

10 Zahirović, Memibégovicsok, 126.

11 Seid M. Traljić, Tursko-mletačko susjedstvo na Zadarskoj krajini XVII. stoljeća, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 4-5 (1958.-1959.), 422.

12 Oslanjajući se na Bašagića i *Hrvatski biografski leksikon* Marko Šarić prikazao je genealogiju obitelji Memibegović koja je isto tako netočna, v. Društveni odnosi i previranja u sandžaku Lika-Krka u 16. i početkom 17. stoljeća, u: Drago Roksandić, Nataša Štefanec (ur.), *Diplomska radionica prof. dr. Drage Roksandića* 1, Zagreb, 1999, 110. Značajan rad o Memibegovićima objavio je 2006. godine mađarski osmanist Balázs Sudár, Ki volt Jakováli Haszan pasa?, *Pécsi szemle* 9 (2006), 27-34. Ovaj rad preveden je i na hrvatski jezik, v. Tko je bio Hasan-paša Jakovali?, *Scrinia Slavonica* 9 (2009), 398-406.

Šarića, da je Halil krajem 16. stoljeća bio kapetan Vranskog jezera najvjerojatnije toč-
ni.¹³ U popisu nadarbina u Kliškom, Krčkom, Zvorničkom i Pakračkom sandžaku s
kraja 16. i početka 17. stoljeća nalazimo jednog Halila (Halil-aga), koji je uživao zeamet
od 22 539 akči u nahiji Vrana i koji je u popisu naveden kao kapetan Vranskog jezera.¹⁴
Međutim, samo manji dio prihoda od njegovog zeameta nalazio se u nahiji Vrana, dok
je veći dio dolazio iz nahije Grahovo u Kliškom sandžaku. U istome popisu nalazimo
još jednog Halila, čiji je zeamet u iznosu od 18 000 akči upisan u nahiji Nadin, ali
većina prihoda zeameta dolazila je iz nahije Vrana. Ovaj Halil naveden je u popisu
kao kapetan Ravnih kotara i zapovjednik konjanika u tvrđavi Vrana.¹⁵ Halil, kape-
tan Ravnih kotara i zapovjednik konjanika u tvrđavi Vrana, mogao bi biti istovjetan
s Halil-begom Alagićem, dok će Halil, kapetan Vranskog jezera, vjerojatno biti iden-
tičan s Halil-begom Memibegovićem. Čini se da je Halil-begova obitelj bila povezana
s Grahovom, odnosno da su se u Grahovu nalazila njihova lenska dobra. U jednom
dnevniku lenskih dobara iz 1635. godine stoji da je Mehmed, sin Halil-paše, uživao tim-
mar pa je taj timar nakon Mehmedove smrti dodjeljen izvjesnom Jusufu.¹⁶ Držim da je
ovaj Mehmed bio Halil-begov sin, odnosno sin Halil-paše Memibegovića, jer u bilješci
u kojoj je opisan prijenos ovog timara stoji da je timar dodijeljen Jusufu na prijedlog
kanjiškog beglerbega Ibrahima, koji će najvjerojatnije biti identičan s Ibrahim-pašom
Memibegovićem. Inače, nije iznenađujuća činjenica da je Halil-beg Memibegović na
početku svoje karijere bio kapetan Vranskog jezera, jer pored Alagića i Memibegovići
su bili također prisutni u Vrani. U izvještaju vikara Zadarske nadbiskupije Vicenza
Foza iz 1635. godine sela Stankovci i Banjevci koja se nalaze pored Vranskog jezera
navedena su kao lenska dobra Ibrahim-paše Memibegovića. U istom izvještaju su sela
Mali i Veliki Pristog i Dobra Voda navedeni kao Halil-begova lenska dobra. Ako ovaj
Fozov izvještaj ne odslikava neko ranije stanje, onda Halil-beg iz njegovog izvještaja
može biti identičan samo s Halil-begom Alagićem.¹⁷

U vrijeme kada Halil postaje ličkim sandžakbegom uvelike traju borbe između
Osmanlija i Habsburgovaca u Ugarskoj, ali u usporedbi s Ugarskom stanje u Hrvatskoj
i Dalmaciji je relativno mirno. Halil-beg je, kao i njegov brat Ibrahim, gradio svoju moć
zakupom sultanskih prihoda, ali se služio i nasiljem, pa i nelegalnim radnjama, kao što
je primjerice prisvajanje vojničkih plaća što ga je dovelo u sukob s vojskom i ostalim
podanicima. Otpor Halil-begovim samovoljnim postupcima doveo je do otvorenog

13 Seid Traljić, Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine, *Radovi Instituta Jugoslavenske aka-
demije znanosti i umjetnosti u Zadru* 18 (1971), 367; Šarić, Društveni, 107; također v. Zahirović,
Familie, 83.

14 BOA Istanbul, Tapu Tahrir Defteri 728, fol. 344.

15 Isto, fol. 343.

16 BOA Istanbul, Ruznamçe Defteri 542, fol. 403. Prijenos timara ubilježen je 2. ševala 1044. godine
(02.03.1635.). Mehmed je još 1619. godine uživao ovaj timar, v. Fazileta Hafizović, Posjedi zvanični-
ka i njihovih porodica u Kliškom sandžaku u XVI stoljeću, *Znakovi vremena* 48-49 (2013), 228-257.

17 v. Marko Jačov (ur.), *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, 1622–1644*, sv. 1, Beo-
grad, 1986, 270.

nezadovoljstva stanovništva koje se žalilo bosanskom beglerbegu u Banjoj Luci. Visoka Porta je nastojala da umiri situaciju i Halil-bega smijeni s položaja, ali on je nalazio načina da se tome odupre. Halil-begova samovolja temeljila se sigurno i na tome da je imao jakog zaštitnika na Visokoj Porti u osobi svoga ujaka Lala Mehmed-paše Sokolovića, a i u svome bratu Ibrahim-paši.¹⁸ Ibrahim je s početka Dugog turskog rata (1593-1606) bio na mjestu ličkog sandžakbega, a kraj rata dočekaio je kao kanjiški beglerbeg.

Halil-beg je uspio prebroditi sve krize pred kojima je stajao sve do kraja Dugog turskog rata pa i neko vrijeme iza njegovog završetka. Njega će kasnije put odvesti u Ugarsku gdje ga, u meni sada pristupačnim izvorima i literaturi, nalazimo od 1618. pa do 1621. godine na mjestu beglerbega u Jegru (mađ. Eger, njem. Erlau).¹⁹ U Jegru je u travnju 1623. godine, Halil-beg, odnosno Halil-paša Memibegović, okončao svoj životni put. Nakon smrti Halil-pašino tijelo dopremljeno je u Banju Luku gdje je ukopano početkom svibnja 1623. godine, kako je to javio mletački doušnik Ali-aga u Veneciju. Temeljem ovog špijunskog izvještaja još 2005. godine ustvrdio sam da Halil-paša Memibegović nikako ne može biti identičan s Halil-begom Alagićem iz Vrane koji je umro 1656. godine u mletačkom zarobljeništvu u Brescii.²⁰ U međuvremenu pronađen je još jedan prvorazredni izvor koji potvrđuje istinitost navoda o smrti Halil-paše Memibegovića u proljeće 1623. godine. Naime, Ibrahim-paša Memibegović u pismu koje je u proljeće 1624. godine poslao ugarskom magnatu Ferencu II. Batthyányju (u. 1625) govori, između ostalog, da su mu nedavno umrla dva mlađa brata, Halil, koji je bio paša u Jegru, i Alija, paša u Kanjiži.²¹ Ovi Ibrahim-pašini navodi važni su i zbog toga što na temelju njih sigurno znamo da Ali-beg, odnosno Ali-paša Memibegović, nikako ne može biti identičan s Ali-agom, ocem Halil-bega iz Vrane. Dakle, Ali-paša Memibegović umro je nešto prije 1624. godine, a Ali-aga Vranski bio je živ i 1626. godine jer ga u to vrijeme nalazimo u pratnji budimskog vezira Murteza-paše koji je koristio njegove usluge u diplomatskim kontaktima s Venecijom.²²

Držim da je Halil-paša Memibegović ostavio iza sebe vrijedne graditeljske spomenike od kojih je jedan i do danas sačuvan. Riječ je o Halil-pašinom turbetu u Banjoj Luci.²³ Ovo turbe pripisivano je jednom drugom Halil-paši, koji je bio glavni zapovjed-

18 Šarić, Društveni, 106-109. Opisujući Halil-bega Šarić ga je ovdje u nekoliko navrata poistovjetio s Halil-begom iz Vrane. Ipak treba kazati da je većina navoda točna i odnosi se na Halil-bega Memibegovića.

19 ÖStA, HHStA, Türkei I 107, Konv. 2, 229r; Jozef Blaškovič, *Rimavská Sobota v čase osmansko-tureckého panstva*, Bratislava, 1974, 155-156.

20 Zahirović, Geografsko-statistički, 197. Mletački doušnik bio je Ali-aga Beširagić, v. Traljić, *Tursko-mletačko*, 419.

21 Hajnalka Toth, *Die Beziehung der Familie Batthyány zur osmanischen Elite im ungarisch-osmanischen Grenzgebiet vom 16.-17. Jahrhundert*, u: Robert Born, Sabine Jagodzinski (ur.), *Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern, 2014, 168.

22 Hans von Zwiedineck-Südenhorst, *Die Politik der Republik Venedig während des dreissigjährigen Krieges*, Band 1, Stuttgart, 1882, 66. U mletačkom izvoru on se spominje kao „Ali aga della Urona“.

23 Bosanski Srbi srušili su turbe 1993. godine i ono je 2014. godine obnovljeno, a na obnovljenom turbetu postavljen je natpis sljedećeg sadržaja: ”Ovdje počiva Halil-paša Livčanin, bivši admiral turske

nik osmanske mornarice (kapudan-ı derya) i koji se u izvorima spominje i kao Bosanac Halil-paša. U već spomenutom radu iz 2005. godine samo sam ukazao na to da Halil-pašino turbe u Banjoj Luci nikako ne može biti pripisano bosanskom beglerbegu, odnosno osmanskom admiralu Halil-paši, nego da je u njemu, najvjerojatnije, ukopan upravo Halil-paša Memibegović. Budući da i sada zastupam ovo mišljenje, prigoda je da to opširnije obrazložim. Još u 19. stoljeću Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkit, autor obimne povijesti Bosne pod osmanskom vlašću, iznio je tvrdnju da je u ovom turbetu ukopan bosanski beglerbeg Halil-paša. Pri tome Muvekkit se očigledno oslanjao na njemu pristupačne izvore, ali i na narodnu predaju koja je o tome postojala. Prema Muvekkitu, Halil-paša je bio podrijetlom Bosanac, a došao je na mjesto bosanskog beglerbega 998. godine po Hidžri (1589. A.D.). Bio je također nekoliko godina glavni zapovjednik osmanske mornarice i oženjen kćeri sultana Murata III. (1574-1595). Dok je upravljao Bosanskim ejaletom u selu Lijevču dao je sagraditi džamiju, a prihode od tog sela uvakufiti za potrebe te džamije. Muvekkit ne navodi da je Halil-paša umro u Banjoj Luci, ali kaže da je ukopan u svome turbetu koje se nalazi između Gornjeg šehera i donjeg dijela Banje Luke.²⁴ Safvet-beg Bašagić je 1900. godine ponovio ove Muvekkitove navode u nešto izmijenjenom obliku. Za razliku od Muvekkita, Bašagić kaže da je Halil-paša također i umro u Banjoj Luci, a onda ukopan u svome turbetu u ovome gradu.²⁵ Bašagić je kasnije u svom biografskom leksikonu, koristeći osmanske izvore, sastavio biografsku skicu Halil-paše koji je bio podrijetlom iz Bosne, zapovjednik osmanske mornarice i zet sultana Murata III. Prema ovoj skici, Halil-paša je kao dječak stigao iz Bosne u Istanbul i, nakon što je prošao školovanje na dvoru, postao je sultanov oružnik (silahdar). Godine 999. (1590) postao je janjičarski aga, a 1000. (1591) imenovan je beglerbegom u Konji. Zatim je napredovao do mjesta beglerbega Anatolije a onda je 1003. (1594) imenovan zapovjednikom osmanske mornarice. S tog mjesta on je otišao na mjesto vezira na Visokoj Porti i jedno vrijeme, kada je veliki vezir Ibrahim-paša bio na vojnom pohodu u Ugarskoj, Halil-paša je u njegovo ime vodio državne poslove na Visokoj Porti, odnosno bio je njegov zamjenik (kajmakam). Umro je 19. redžepa 1012. godine (23.12.1603.) i ukopan pred vratima Atik Ali-pašine džamije u Istanbulu.²⁶ Ova biografska skica nije potpuno točna, ali većina podataka može se ipak smatrati pouzdanom. Indikativno je da u skici nema navoda da je ovaj Halil-paša bio bosanski beglerbeg niti da je umro 1590. godine, ali umjesto toga stoji podatak da je 1590. godine imenovan janjičarskim agom. U svakom slučaju, iz skice proizilazi da je Bašagić i sâm увидio da se nije uputno pozivati na narodno predanje koje veže

mornarice, umro 1590. godine.“ Meni nije poznato tko je sastavio, odnosno prema čijim uputama je natpis napisan. Turbe se nalazi u vlasništvu Islamske vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini, koja vodi i skrb o groblju u kojem se ono nalazi.

24 Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkit, *Povijest Bosne*, preveo Abdulah Polimac i drugi, Sarajevo, 1999, 174.

25 Safvet Beg Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463.-1850.)*, Sarajevo, 1900, 43.

26 Bašagić, *Znameniti*, 22.

Halil-pašino turbe za bosanskog beglerbega Halil-pašu koji je navodno umro 1590. godine u Banjoj Luci. Iako je Bašagić tako odustao od ove tvrdnje, nju su kasnije ipak ponavljali još neki bosanski povjesničari i osmanisti kao primjerice Alija Bejić i Hazim Šabanović.²⁷

Habsburški stalni diplomatski predstavnik pri Visokoj Porti Bartholomäus Pezzen javio je u izvještaju caru Rudolfu II. (1576-1612) od 13. i 14. srpnja 1588. godine da je poslije opoziva Ferhad-paše Sokolovića s mjesta bosanskog beglerbega umjesto njega imenovan janjičarski aga Halil.²⁸ Halil će ostati na mjestu bosanskog beglerbega sve do kasnog proljeća 1590. godine kada je na njegovo mjesto imenovan Hasan-paša Predojević, kako je to temeljem građe iz Državnog arhiva u Dubrovniku, ustvrdio Toma Popović.²⁹ Ovaj Halil-paša, koji je 1590. godine otišao iz Bosne, bit će u proljeće 1591. godine biti imenovan beglerbegom Karamana.³⁰ To se slaže s navodima u biografskoj skici koju je sačinio Bašagić pa držim da je Halil-paša, koji je bio bosanski beglerbeg 1588-1590. godine, identičan s kasnijim glavnim zapovjednikom osmanske mornarice Bosancem Halil-pašom. Za razmatranje pitanja identifikacije Halil-paše, koji je ukopan u turbetu u Banjoj Luci, ključni je podatak da je osmanski admiral Bosanac Halil-paša umro 23.12.1603. godine i ukopan u Istanbulu, u dvorištu Atik Ali-pašine džamije, koja se nalazi u blizini Dikilitaša, kako je to zabilježio i osmanski kroničar Solak-zâde Mehmed, Halil-pašin suvremenik.³¹ Sada se postavlja pitanje, ako je bosanski beglerbeg i kasniji glavni zapovjednik osmanske mornarice Bosanac Halil-paša umro 1603. godine i ukopan u Istanbulu, tko je onda Halil-paša čije se tijelo nalazi u Halil-pašinom turbetu u Banjoj Luci. Već spomenutu pretpostavku da se tu, najvjerojatnije, radi o Halil-paši Memibegoviću držim točnom iz nekoliko razloga. Prvo, osim Halil-paše Memibegovića ne znam niti za jednog drugog Halil-pašu koji je ukopan u Banjoj Luci. Zatim, sâma činjenica da je njegovo tijelo nakon smrti iz relativno dalekog Jegra dopremljeno u Banju Luku govori u prilog tome da je Halil-paša želio biti ukopan u Banjoj Luci, pa držim logičnim da je upravo želio biti sahranjen u vlastitom turbetu

27 Alija Bejić, Banja Luka pod turskom vladavinom: Arhitektura i teritorijalni razvitak grada u XVI i XVII vijeku, *Naše starine* 1 (1953), 20; Evlijâ Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, Sarajevo, 1996 (pretisak izdanja iz 1957. godine), 216, bilj. 76.

28 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 1, fol. 64r.

29 Toma Popović, Hasan-paša Predojević, *Istorijski glasnik* 37 (1990), 64, piše da je Halil-paša početkom kolovoza 1590. godine otišao, odnosno „sklonjen“ iz Bosne, kada je na njegovo mjesto došao Hasan-paša. O Hasan-pašinom imenovanju na mjesto bosanskog beglerbega saznalo se u Dubrovniku već 11. lipnja 1590. godine što je također Toma Popović prvi priopćio, v. Josip Lučić, Dubrovčani i Hasan Paša Predojević, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 27 (1994), 60, bilj. 11.

30 ÖStA, HHStA, Türkei I 75, Konv. 1, fol. 134r, izvještaj Pezzena poslat nadvojvodi Ernestu 04.05.1591. godine. Zahvaljujem dr. Andrásu Orossu, mađarskom arhivaru u Beču (Ungarische Archivdelegation, Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien) koji mi je priopćio sadržaj ovog Pezzenovog izvještaja. Karaman je bio osmanska provincija u Maloj Aziji sa sjedištem u Konji.

31 *Solâk-zâde Târihi*, Istanbul, 1880, 685.

koje je, vjerojatno, još za života dao sagraditi. Držim da i Halil-pašinu džamiju u Banjoj Luci, koja se nalazila u blizini turbeta i čiji su temelji i postojanje nedavno otkriveni,³² treba isto tako pripisati Halil-paši Memibegoviću. Memibegovići su ostavili vrijedne spomenike islamske arhitekture, a neki od njih ostali su sačuvani do danas, kao primjerice Ibrahim-pašina džamija u Đakovu (danas Župna crkva Svih svetih) i Hasan-pašina džamija u Pečuhu.³³ Sasvim je logično pretpostaviti da je Halil-paša, ugledajući se na svoga brata Ibrahima a i na druge pripadnike osmanske elite, dao podići neki sakralnu građevinu, u ovom slučaju džamiju u Banjoj Luci, pored koje bi bio ukopan. Treći razlog koji govori u prilog Halil-paši Memibegoviću je narodna predaja o Halil-paši koji je ukopan u turbetu u Banjoj Luci. Smatram da ova narodna predaja prvotno nije vezala Halil-pašu, koji je ukopan u turbetu u Banjoj Luci, za osmanskog admirala Bosanca Halil-pašu, nego da je Muvekkit bio prvi koji je uspostavio ovu vezu, a da je to zatim napravio i Bašagić.³⁴ Drugim riječima, Muvekkit, čije je djelo *Povijest Bosne* koristio i Bašagić, znao je da je Ferhad-pašu na mjestu bosanskog beglerbega, čije se sjedište tada nalazilo u Banjoj Luci, naslijedio Halil-paša i vjerojatno mu je izgledalo logično da ovog bosanskog beglerbega Halil-pašu poveže s narodnom predajom o Halil-paši koji je ukopan u svom turbetu u ovome gradu. Ako razmotrimo ovu narodnu predaju, onda vidimo da u njoj postoje dva ključna elementa: osmanski dostojanstvenik Halil-paša koji je ukopan u svom turbetu u Banjoj Luci i džamija koju je ovaj Halil-paša dao sagraditi u Lijevcu. Podaci iz povijesnih izvora daju nam mogućnost da uspostavimo makar neizravnu vezu između Halil-paše Memibegovića i džamije u Lijevcu. U jednoj bilješci u detaljnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine stoji da je bivši, odnosno već umrli, sandžakbeg Krke Mehmed u selu Kaletina, koje se nalazilo u kadiluku Lijeve, uživao jedan čifluk za koji je plaćao godišnji porez u iznosu od 140 akči. U istom selu Mehmed-beg je dao sagraditi džamiju i karavansaraj jer se na tome mjestu križaju putevi koji iz Hercegovačkog, Kliškog i Ličkog sandžaka vode u Temišvar i Budim. Za održavanje karavansaraja Mehmed je odredio prihode od sajma koji je tu održavan, dok je briga za putnike povjerena nekolicini domaćina čije su se kuće nalazile u blizini i koji su zbog toga oslobođeni od plaćanja poreza.³⁵ Budući da je ovaj krčki sandžakbeg Mehmed vjerojatno identičan s Memi-begom, ocem Halil-paše Memibegovića, moguće je da je temeljem toga narodna predaja Halil-pašu, koji je ukopan u Banjoj Luci, povezala s Lijevcem. Za vrijeme osmanske vlasti dešavalo se da briga o uvakufljenim objektima prijelazi s koljena na koljeno i da se zbog toga jedan te isti vakuf pojavljuje

32 Sabira Husedžinović, *Dokumenti opstanka*, Zenica, 2005, 147-148; Haso Popara, Tri banjalučka arzu-hala (Prilog historiji Banje Luke), *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 27-28 (2008), 86.

33 O džamiji u Đakovu v. Hedviga Dekker, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno-historijske spomenike*, Đakovo, 1959; Tone Papić, Božica Valenčić, *Župna crkva Svih svetih u Đakovu*, Zagreb, 1990. O džamiji u Pečuhu v. Balázs Sudár, *A pécsi Jakováli Haszan-pasa dzsámi*, Budapest, 2010.

34 Ovu predaju je zabilježio Fejzo Čavkić, O Banjoluci i okolici, *Školski vjestnik* 10 (1903), 774-775.

35 Adem Handžić (ur.), *Detaljni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. 3, Sarajevo-Zürich, 2000, 518f.

pod različitim imenima.³⁶ Moguće je da je brigu oko održavanja ovog karavansaraja i džamije poslije Memi-begove smrti preuzeo njegov sin Halil i to bi onda bila pouzdana veza između Halil-paše Memibegovića, koji je ukopan u Banjoj Luci, i džamije u Lijevču, o kojoj govori i narodna predaja.

Vidjeli smo da se može nabrojati nekoliko činjenica koje govore u prilog tezi da je u Halil-pašinom turbetu u Banjoj Luci ukopan Halil-paša Memibegović dok za razliku od toga ne mogu pronaći ništa što bi ukazivalo na to da je tu sahranjen osmanski admiral Bosanac Halil-paša. Ako se čitaju izvori koji govore o imenovanju Bosanca Halil-paše na mjesto bosanskog beglerbega kao i o njegovom boravku u Bosni, iz njih se može saznati da je on, iako rođenjem Bosanac, bio potpuno ravnodušan prema Bosni. Nakon imenovanja bosanskim beglerbegom Halil nije želio doći u Bosnu, niti u Bosni ostati, pa se onda s pravom može pretpostaviti da mu nikako ne bi bilo po volji da u Bosni nađe svoje posljednje boravište. Halil je i poslije imenovanja na mjesto bosanskog beglerbega u srpnju 1588. godine boravio u Istanbulu i nije želio krenuti put Bosne. Pezzen javlja u izvještaju caru Rudolfu II. od 27.7.1588. godine da se Halil ne raduje imenovanju na mjesto bosanskog beglerbega nego se nada da će dobiti mjesto beglerbega u Budimu.³⁷ U sljedećem izvještaju od 12.8.1588. Pezzen piše da je Halil dobio zastavu s kojom se treba zaputiti u Bosnu, ali se i dalje nada mjestu u Budimu a da će mjesto bosanskog beglerbega dobiti raniji lički sandžakbeg Memi.³⁸ U izvještaju od 27.8.1588. godine Pezzen kazuje da se Halil nalazi na svome imanju nedaleko od Istanbula i uzda se da će tih dana, kada se slavio Bajram, uz zagovor žena iz sultanovog harema, dobiti mjesto beglerbega u Budimu.³⁹ I na koncu, u izvještaju od 10.9.1588. godine, Pezzen navodi da su glasovi da će novoimenovani bosanski beglerbeg Halil dobiti mjesto u Budimu potpuno utihnuli.⁴⁰ Halil se naposljetku morao zaputiti u Bosnu i preuzeti novu dužnost na kojoj, kako to Toma Popović navodi, ni počemu neće biti zapamćen.⁴¹ Halil-pašina nadanja da će brzo otići iz Bosne nikada se nisu gasila. Dopisnik Fuggerovih novina iz Istanbula javlja 14.4.1589. godine da je Halil-paša naprosto utekao iz Bosne i došao u Istanbul u nadi da sebi isposluje premještaj u Budim ili u Egipat.⁴² Očigledno je da je Bosanac Halil-paša prije svega mislio na vlastitu karijeru i da je iz tog razloga nastojao

36 Kao primjer dvostrukog imena jednog te istog vakufa može poslužiti medresa koju je u Beogradu dao podići Mehmed-paša Jahjapašić. Ona se čak i u dokumentima sreće i kao Arslan-pašina medresa, nazvana po Mehmed-pašinom sinu Arslan-paši, koji se oko 20 godina brinuo o njezinom održavanju, v. Aleksandar Fotić, Yahyapaša-oglu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54 (2001), 443.

37 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 1, fol. 195r.

38 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 2, fol. 29r.

39 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 2, fol. 93v. Riječ je o Ramazanskom Bajramu koji je započeo 1. ševala 999. godine (24.08.1588).

40 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 3, fol. 20r.

41 Popović, Hasan-paša, 64.

42 Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 8962, fol. 194r.

sebi isposlovati imenovanje na mjesto beglerbega u Budimu, jednoj od najznačajnijih provincija u cijelom Osmanskom Carstvu.⁴³

Memibegovići, uključujući i sâmog Memi-bega, sudjelovali su zaista tijekom tri posljednja desetljeća 16. stoljeća u sukobima na granici. U izvještaju caru Rudolfu II. od 24.9.1588. godine Pezzen naziva Memi-bega „nemirnim zlim čovjekom i ljutim neprijateljem kršćana”.⁴⁴ U sličnom kontekstu će se početkom Dugog turskog rata spominjati i Memi-begov sin Ibrahim u mletačkim izvještajima.⁴⁵ No, već potkraj Dugog turskog rata Ibrahim-paša Memibegović počinje graditi veze s ugarskim magnatima da bi poslije završetka rata počeo upostavljati kontakte i s habsburškim diplomatama. Sve ukazuje na to da je Ibrahim-paša Memibegović počeo graditi obiteljsku politiku čiji je krajnji cilj bio angažiranje članova obitelji u obavljanju diplomatskih poslova između Visoke Porte i dvora u Beču.⁴⁶ Čini se da je upravo iz ovog razloga Ibrahim-paša u to vrijeme u prepisci s ugarskim magnatima početi koristiti i majčino prezime Sokolović,⁴⁷ svakako zbog želje da sebi i svojoj obitelji priskrbi barem djelić od ogromnog ugleda koji je ta moćna obitelj uživala i smatrajući da će mu i to biti od koristi pri ostvarenju postavljenog cilja. Kasnije će i Hasan-paša Memibegović u korespondenciji koristiti ovo prezime.⁴⁸ Godine 1608. Ibrahim-paša dolazi iz Kanjiže u Mohač da bi se susreo s habsburškim diplomatom Adamom von Herbersteinom koji je putovao u Istanbul radi ratifikacije mira sklopljenog na ušću rijeke Žitve 11.11.1606. godine. Herbersteinov sekretar Maximilian Brandstetter detaljno je opisao Ibrahim-pašin fizički izgled i ispričao kako se dvije noći priređivala zabava i gozba.⁴⁹ Zatim, početkom kolovoza 1614. godine Ibrahim-paša će u Istanbulu posjetiti habsburškog predstavnika pri Visokoj Porti Michaela Starzera i zajedno s njim ručati.⁵⁰ Malo je nedostajalo da ova obiteljska politika Memibegovića bude okrunjena pravim uspjehom. Kada je 1633. godine biran osmanski predstavnik koji je trebao otići u Beč da bi caru Ferdinandu II. (1619-1637) predao mirovni dokument kojim se potvrđivalo produljenje važećeg mira između Osmanlija i Habsburgovaca, izbor je pao na Hasan-pašu Memibegovića. Upravo u to vrijeme Hasan-paša je imenovan beglerbegom u Kanjiži i kada je na sjednici Carskog

43 Utjecaj i ugled budimskog beglerbega počivali su uvelike na značaju koji je on imao u održavanju diplomatskih odnosa između Istambula i Beča. Na taj način on je bio uključen u državne poslove na najvišoj razini što je bila najbolja preporuka za dalje napredovanje u karijeri.

44 ÖStA, HHStA, Türkei I 67, Konv. 3, fol. 43 r: „unruhiger böser Mann und grasser vheind der Christen.“

45 Grga Novak (ur.), *Mletačka uputstva i izvještaji*, sv. 5, Zagreb, 1966, 88.

46 Još je Memi-beg, dok je bio u Ostrogonu, imao priliku da bude uključen u diplomatske poslove na visokoj razini. Habsburške diplomati su na putu k Istanbulu prvo stupali na osmansko tlo na teritoriju pod upravom ostrogonkog sandžakbega koji im je davao pratnju do Budima. Ostrogoni sandžakbeg redovno je uz budimskog beglerbega dobivao darove od habsburških poslanstava.

47 Toth, Beziehung, 167.

48 Sudár, Tko, 400.

49 Karl Nehring (ur.), *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606)*, München, 1983, 97.

50 ÖStA, HHStA, Türkei I 97, Konv. 2, fol. 203r

vijeća (Divan-ı Hümayun) izbor trebao biti potvrđen, tome se usprotivio šejhulislam Ahi-zâde Husein-efendija s obrazloženjem da nije uputno da dostojanstvenik kome je povjerena komanda nad tako važnom tvrđavom kao što je Kanjiža to mjesto napušta i odlazi u Beč.⁵¹ Kako Ibrahim-paša i njegov sin Hasan-paša u Ugarskoj, tako je i Halil-paša, još dok je bio lički sandžakbeg, počeo uspostavljati prijateljske odnose s mletačkim dostojanstvenicima. Koliko su ti odnosi bili intenzivni, najbolje govori činjenica da je on svog maloljetnog sina Mustafu slao u Šibenik gdje je Mustafa znao boraviti i po cijeli tjedan.⁵² Kada je Mustafa 1624. godine došao na mjesto ličkog sandžakbega, okarakteriziran je kao mletački prijatelj (*amico*).⁵³ Tek će Kandijski rat pokvariti prijateljske odnose obitelji Memibegović s Mlečanima. Ibrahim-paša i njegov sin Hasan-paša bit će na početku Kandijskog rata izravno uključeni u vojna zbivanja u Dalmaciji, a njihov angažman u ratu sigurno je uslijedio i zbog nastojanja da se vlastiti posjedi, koji su se tamo nalazili, zaštite i obrane.⁵⁴

Karijera Halil-paše Memibegovića jasno nam pokazuje kakve zabune i krive tvrdnje mogu nastati iz krive identifikacije osmanskih dostojanstvenika koji su kroz dulje vrijeme djelovali u osmanskom pograničju. Već sam pisao o tome koliko je korisno da se kod identifikacije osmanskih dostojanstvenika i proučavanja njihovih karijera istovremeno konzultiraju kako osmanski, tako i neosmanski izvori. Takvu metodologiju primijenio sam i u ovome radu. Za nadati se je da će u budućim radovima i studijama koji se budu bavili Halil-pašom Memibegovićem, odnosno obitelji Memibegović, znatan dio krivih tvrdnji koje su o njima dosada postojale u hrvatskoj i bosanskoj historiografiji moći biti izbjegnute i da će njihovo djelovanje u osmanskom pograničju biti ispravno valorizirano.

SUMMARY

Track of a career: Halil-beg (Halil-pasha) Memibegović from Lika over Jegra to Banja Luka

The papers explore the career of Halil Pasha Memibegović, an Ottoman official who served respectively as governor of the subprovince of Lika, and governor of the province of Eger in Hungary. He was in the Bosnian and Croatian historiography very often mistaken for one another Ottoman official by the name of Halil Beg Alagić who was made captive by the Venetians in 1647 and subsequently died in the prison in Brescia in 1656. The archival sources reveal exactly that Halil Pasha Memibegović died in the spring 1623 in Eger in Hungary, and after his death he was buried in the city of Banja Luka in Bosnia. The divergent dates of death of Halil Beg

51 ÖStA, HHStA, Türkei I 112, Konv. 3, fol. 104r-104v.

52 Vuk Vinaver, Događaji u Lici 1609-1610. godine, *Istorijski glasnik* 3-4 (1951), 107.

53 János Mircse, Liót Óváry, *Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum republica. Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez*, Budapest, 1886, 143.

54 Franjo Difnik, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 1986, 82-84, 90-91, 141-157.

Alagić and of Halil Pasha Memibegović enable the author to draw clear dividing line between the careers of two different Ottoman officials who had the same name. The papers explore the career of Halil Pasha Memibegović, an Ottoman official who served respectively as governor of the subprovince of Lika, and governor of the province of Eger in Hungary. In the Bosnian and Croatian historiography he was very often mistaken for another Ottoman official by the name of Halil Beg Alagić who was made captive by the Venetians in 1647 and subsequently died in the prison in Brescia in 1656. The archival sources reveal exactly that Halil Pasha Memibegović died in the spring 1623 in Eger in Hungary, and after his death he was buried in the city of Banja Luka in Bosnia. The divergent dates of death of Halil Beg Alagić and of Halil Pasha Memibegović enable the author to draw a clear dividing line between the careers of two different Ottoman officials who had the same name.

One small tomb from the Ottoman time still exists in the city of the Banja Luka. According to the oral tradition a certain Halil Pasha was buried in this tomb which is therefore called the tomb of Halil Pasha. The Bosnian 19th century historian Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkīt, as well as some Bosnian historians in the 20th century, erroneously assumed that this Halil Pasha is identical with Halil Pasha who was of the Bosnian origin and served as the governor of Bosnia from 1588 until 1590. However, this Halil Pasha died in 1603 and was buried in Istanbul, the fact that enables the author to hypothesize that the tomb of Halil Pasha in Banja Luka could be attributed to Halil Pasha Memibegović.

Key words: Halil Pasha Memibegović, careers of Ottoman officials, Lika, Banja Luka, the tomb of Halil Pasha